

давче обґрунтування для прийняття Концепції державної мовної політики; визначення й формування інституцій, відповідальних за її впровадження, здійснення контролю та механізмів впровадження положень концепції у державний управлінський апарат. Вирішення важливих завдань з реалізації державної мовної політики буде сприяти консолідації суспільства, гарантуватиме вільний розвиток мов національних меншин, що власне, відповідає Європейській хартії регіональних мов[6].

Проблеми подальших досліджень предмета розгляду в цій статті вбачаються нам в аналізі новоприйнятих правових актів щодо мовної політики в державі.

Джерела та література

1. Законодавство України // www.nau.kiev.ua
2. Конституція України. – К., 1996
3. Концепція Державної мовної політики в Україні. – К., 2006 // www.rada.gov.ua
4. Програма розвитку і функціонування української мови на 2004 – 2010 роки зі змінами, внесеними згідно з Постановою КМ №676 від 26.05.2004 // www.rada.gov.ua
5. Рекомендації парламентських слухань “Про функціонування української мови в Україні” від 6 лютого 2003 року №480-ІУ // www.rada.gov.ua
6. Європейська хартія регіональних мов або мов меншин. – Страсбург. 5 листопада 1992 року. – ETS148.-2004.
7. Резолюція III Всесвітнього форуму українців. Секція «Мовне будівництво в Україні та розвиток української мови» // Освіта і управління. – 2002. – Т. 5. – № 1.
8. Ажнюк Б.М. Мовна політика і верховенство права // Українська освіта у світовому часопросторі. Матеріали Другого міжнародного конгресу. – 25-27 жовтня 2007 р. – К., 2007. – Кн. I.
9. Гриневецкий С. Мовне питання: погляд з регіону // Голос України. – 2006. – 5 липня.
10. Гринів О. Державна мова у конституційному полі // Березіль. – 2001. – № 11-12.
11. Загнітко А. Українська мова як державна: ретроспектива і сучасність // Освіта і управління. – 2002. – Т. 5. – № 2.
12. Лопушинський І. Законодавчі перспективи утвердження державності української мови в сфері освіти України XXI ст. (порівняльний аспект) // Освіта і управління. – 2004. – Т.7. – Ч. 3-4.
13. Мамутов В. О языке – на языке национальных интересов // Віче. – 2001. – № 11.
14. Німчук В. Спроба ревізії Конституції // Літературна Україна. – 2005. – 14 квітня.
15. Оніщук М. Мовне питання і судочинство // Голос України. – 2005. – 13 травня.
16. Погрібний А. Про мову роду та фальш одного етикету // Освіта і управління. – 2005. – Т.8. – №3-4.
17. Стецюк П. До питання про конституційно-правові основи утвердження статусу української мови як державної // Українська філологія: школи, постаті, проблеми. – Львів, 1999.
18. Ткаченко О. Українська мова у правовому полі України // Українська освіта у світовому часопросторі. Матеріали Другого міжнародного конгресу. – 25-27 жовтня 2007 р. – К., 2007. – Кн. I.
19. Тернопільський Б. Правові засади мовної політики // Віче. – 2003. – № 10.
20. Удовенко Г. Мовна політика України на сучасному етапі // Голос України. – 2005. – 1 листопада.
21. Фаріон І. Сесійні зали чи мовні смітніща? // Урок української. – 2006. – №8-9

Summary

Legislative acts concerning the issues of language policy in Ukraine's current legislation are examined.

С. Г. Гузенков

З ІСТОРІЇ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ ОБЛАСТІ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ДЕРЖАВНОГО АРХІВУ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ)

У 2009 р. більшість обласних інститутів післядипломної педагогічної освіти (колишні інститути удосконалення кваліфікації вчителів) України святкуватимуть свої сімдесятирічні ювілеї. Подія дає поштовх не тільки для обговорення майбутнього подібних установ в національній системі освіти, а й спонукає до вивчення й аналізу багаторічного шляху розвитку цих інститутів.

Етапи розвитку системи підготовки педагогічних кадрів та післядипломної педагогічної освіти України були предметом розгляду Л. Сігаєвої [Див. 4 та 5], С. Крисюка [Див. 2 та 3], а О. Зубаха та Л. Архипенко відтворили історію інституту удосконалення вчителів сусідньої Дніпропетровської області [1]. Історія післядипломної педагогічної освіти Запорізького регіону чекає свого дослідника.

Мета нашої публікації – показати власний досвід розробки теми, продовжити дослідження, почате у попередній статті [Див. 6] та ввести до наукового обігу матеріали Державного архіву Запорізької області (далі – ДАЗО) (Ф. Р-2569 “Запорізький державний інститут удосконалення вчителів”).

Хронологічні межі розглядуваної теми охоплюють період від перших повоєнних років, коли йшло відновлення системи освіти загалом і роботи інститутів удосконалення кваліфікації вчителів зокрема, до початку 1960-х років – переходу радянської системи освіти до обов'язкового восьмирічного навчання. Останній спричинив суттєві зміни у системі перепідготовки вчителів, які, на наш погляд, потребують більш детального дослідження.

Хоча обласний інститут удосконалення кваліфікації вчителів був створений ще 1939 р., у другій половині 1940-х років процес розбудови подібних установ фактично розпочинається заново, йде пошук місця обласних інститутів в системі освіти України.

Так, у 1945 р. Міністерством освіти було розроблено та винесено на затвердження Раднаркому УРСР “Положення про обласні інститути удосконалення кваліфікації вчителів”. Протягом наступних років документ удосконалювався та зазнавав змін [Детальніше див. 6, с. 40-45].

У “Положенні” зазначалося, що “...інститут удосконалення вчителів діє на засадах вищого навчального закладу” [15, арк. 1], є “самостійним навчально-методичним закладом, що знаходиться безпосередньо у віданні завідуючого Обласним відділом народної освіти, діє як юридична особа й має свій фінансовий план, що його затверджує завідувач Обласного відділу народної освіти” (далі – Облвно). На останнього покладалося безпосереднє керівництво й контроль за роботою інституту [15, арк. 7].

Навчально-методичною базою інституту документ визначав, окрім іншого, університети, педагогічні й учительські інститути, районні та міські педагогічні кабінети, кращі педагогічні, початкові, повні й неповні середні школи [15, арк. 2].

У якості професорсько-викладацького складу, окрім працівників інституту, “Положенням” передбачалася можливість використання співробітників університетів, педагогічних та учительських інститутів, кращих викладачів педагогічних, середніх та початкових шкіл [15, арк. 3].

Таким чином, інститут мав відігравати роль посередника між центральним і місцевим керівництвом освітою (Міністерством та Облвно), науковими установами (університетами і інститутами) та вчителями.

Про це свідчать, зокрема, й накази Облвно про склад Ради інституту удосконалення вчителів. Так, наприклад, у фондах ДАЗО зберігся наказ №6 від 13 січня 1954 р. із повним складом Ради, до якого, окрім директора, завідуючого навчальною частиною та завідувачів кабінетами інституту, увійшли завідувачі ряду районних відділів освіти, інспектор Облвно, директори, завучі ряду шкіл та педучилища, інструктор обкому КПУ, секретар обкому профспілки вчителів та представник ЛКСМУ [12, арк. 1]. Загалом список складається із 21 особи. При цьому штатом інституту в ті роки було передбачено 15 співробітників.

В період від 1945 до 1961 року в розділах річних звітів інституту про кадрове забезпечення постійними є згадки про наявність вакансій. Лише у звіті за 1948-1949 навчальний рік зазначено, що штат укомплектований повністю. При цьому зміни складу наявних працівників відбувалися постійно. Щороку інститут поповнювався новими людьми. Найбільший показник тут склав 1945-1946 н.р., протягом якого на роботу було прийнято 11 із 13 співробітників, а найменший – 1952-1953 н.р. (прийнято 2 із 15). Якщо у 1945-1946 н.р. в інституті працювало лише два співробітники, прийняті ще 1939 р., то вже у 1947-1948 н.р. – жодного.

Незважаючи на постійну зміну кадрів, стаж педагогічної роботи тих, хто призначався на посади методистів, був не менше 5 років. Нами було виявлено лише шість випадків, коли до інституту приходили люди з мінімальним педагогічним стажем.

Так, у 1947-1948 н.р. методистами кабінету іноземних мов працювали Ю. Розенбаум, який мав педагогічний стаж один рік і закінчив Медичний інститут в Парижі та М. Стрижак зі стажем два роки, яка закінчила Московський інститут іноземних мов та Запорізький педінститут [7, арк. 2-3].

У 1948-1949 н.р. завідувачем кабінетом фізичної культури працював М. Бондар, що мав стаж чотири роки [18, арк. 3]. У 1949-1950 н.р. кабінетом історії завідував Г. Каневський (стаж 3 роки) [19, арк. 2]. Наступні 1951-1952 н.р. та 1952-1953 н.р. завідували кабінетом позашкільної роботи Н. Астініна (стаж 1 рік) [20, арк. 2] та Н. Щежиніна (стаж 2 роки) [21, арк. 3] відповідно, які мали не-закінчену вищу освіту.

Хоча “Положення про обласні інститути удосконалення кваліфікації вчителів” передбачало, що кабінети мають очолювати професори й наукові співробітники, жоден зі співробітників Запорізького обласного інституту в розглядуваний період не мав наукового ступеня. Більше того, після 1949 р. в річних звітах інституту у таблиці про персональний склад співробітників графа про вчений ступінь навіть не згадується.

Таким чином, склад співробітників протягом тривалого часу залишався нестабільним, однак працюючи до інституту приходили, за окремим виключенням, люди із вищою освітою та педагогічним стажем не менше п'яти років, а проблема наукового забезпечення роботи вирішувалася за рахунок професорсько-викладацького складу вищих навчальних закладів області.

Серед причин описаної кадрової ситуації можна назвати декілька.

По-перше, це загальний стан системи освіти України в перші повоєнні роки. Тут можна провести аналогію із пореволюційною ситуацією 1920-х років, проаналізованою в роботах С. Крисюка [3,

с. 5-15] та Л. Сігаєвої [4, с. 7-13]. Як і тоді, частину кваліфікованих кадрів було втрачено під час бойових дій, частина педагогів у війну не мала можливість не тільки вдосконалювати професійні навички, а й займатися роботою, а, отже, потребувала перепідготовки. Окрім того, до школи прийшли люди без необхідної педагогічної освіти. В такій ситуації підібрати кваліфікованих людей, що могли б займатися підготовкою педагогічних кадрів було вкрай важко.

По-друге, причини слід шукати в умовах праці співробітників інституту. Окрім організації курсів перепідготовки вчителів, доводилось готувати семінари, конференції, педагогічні читання, видавати методичні листи, організовувати відкриті уроки, проводити контрольні зрізи у школах області, щоб кожен річний звіт містив детальний аналіз стану успішності учнів області по всіх основних шкільних предметах.

Напружений графік роботи вимагав постійних відряджень. Наведемо ряд прикладів. Так, протягом 1948-1949 н.р. робітники інституту здійснили 37 виїздів у райони (в середньому – три рази на місяць) [18, арк. 14]. Окрім того, у фондах ДАЗО зберігся наказ №33 по інституту удосконалення вчителів від 18 травня 1954 р. про відрядження семи працівників до різних районів області з метою перевірки ходу випускних і перевірних екзаменів та надання допомоги школам [12, арк. 2]. Якщо врахувати, що штат інституту на той час складав 15 осіб, включаючи директора, секретарку, бібліотекаря та бухгалтера, то одночасно у відрядження направлялося більше половини співробітників.

При навантаженні, що значно перевищувало обсяг роботи звичайного вчителя, співробітник інституту отримував таку ж заробітну платню. Питання невідповідності обсягу роботи оплаті було предметом уваги і Міністерства освіти, яке виносило його на обговорення Раднаркому [7, арк. 69 зв.], і ставилося перед Міністерством освіти керівництвом інституту [16, арк. 2].

У розглядуваний період інститут не мав не тільки стабільного штату співробітників, а й власного будинку. Кабінети розташовувалися у 5 кімнатах приміщення Облвно [17, арк. 2], а методисти дошкільного виховання та дитячих будинків працювали у кімнатах відповідних секторів Облвно [18, арк. 1].

Побутові негаразди, що постійно згадуються у річних звітах інституту, викликали як труднощі технічного характеру (відсутність площ для зберігання майна та палива) [17, арк. 3], так і позбавляли можливості надавати необхідні методичні консультації вчителям, враховуючи напружений трьох та чотирьохзмінний графік роботи шкіл [17, арк. 3].

В березні 1950 р. інститут одержав кімнату при обласному Будинку вчителя, в якій розмістилася обласна педагогічна виставка [20, арк. 2]. Вже на 1952 р. приміщення виявилось замалим для експонатів, зібраних співробітниками [21, арк. 1-3].

Зрозуміти як інституту в таких умовах вдавалося проводити щороку курси перепідготовки та інші заходи допомагають накази Облвно, що збереглися у фондах обласного архіву.

Так, наприклад, у наказах за 1953 [11, арк. 1-3] та 1954 рр. [12, арк. 1-3] про організацію літніх курсів обласного інституту удосконалення вчителів було регламентовано порядок проведення курсів. На інститут наказом покладалися наступні обов'язки: 1) підібрати та представити на затвердження Облвно керівників курсів; 2) визначити і підготувати приміщення для занять та гуртожитків; 3) укомплектувати курси висококваліфікованими викладачами; 4) забезпечити всіх слухачів курсів необхідним учбовим приладдям; 5) за 10 днів до початку занять виготовити розклад.

Виділяти необхідну кількість приміщень на вимогу інституту мали завідувачі міських та районних відділів народної освіти. Вони ж мали визначати вчителів, що направляються на курси та забезпечити їх своєчасну явку.

У фондах ДАЗО збереглися також накази про організацію обласних педагогічних читань у 1955 р. [13, арк. 1-3] та обласної науково-практичної конференції вчителів історії, директорів середніх шкіл і завідувачів районних та міських відділів народної освіти, присвяченої комуністичному вихованню учнів 1960 р. [8, арк. 100-101], з яких видно, що на співробітників інституту покладалися обов'язки організації роботи заходу, забезпечувати приміщення мали директори ряду шкіл, а фінансування бухгалтерія Облвно.

Таким чином, документи свідчать, що інститут організовував курси та різні заходи, використовуючи матеріальну базу шкіл області.

Підсумовуючи сказане вище, зазначимо, що в період з другої половини 1940-х і до початку 1960-х років йшов пошук місця обласних інститутів удосконалення кваліфікації вчителів в системі освіти України загалом і області зокрема. Обласний інститут не мав не тільки окремого приміщення, а й стабільного штату співробітників. Свої функції він виконував у тісному зв'язку з Облвно та використовуючи науковий потенціал вищих навчальних закладів та матеріальну базу шкіл області.

Джерела та література

1. Зубаха О.Г., Архипенко Л.М. Сторінки історії Дніпропетровського інституту удосконалення вчителів. – Дніпропетровськ, 1999.
2. Крисюк С.В. Розвиток післядипломної освіти педагогічних кадрів в Україні (1944-1995 рр.). – Л., 1997.
3. Крисюк С.В. Становлення та розвиток післядипломної освіти педагогічних кадрів в Україні (1917-1941 рр.). – К., 1995.

4. Сігаєва Л.Є. Система підвищення кваліфікації вчителів в Україні в 20-30-ті рр.: Автореф. дис... канд. пед. наук. – К., 1998.
5. Сігаєва Л.Є. Становлення і розвиток системи підвищення кваліфікації вчителів в Україні (20-30-ті ХХ ст.). – К., 2000.
6. Гузенков С.Г., Михайленко О.О. До питання про історію Запорізького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти // Культурологічний вісник: Науково-теоретичний щорічник Нижньої Наддніпрянщини. – Запоріжжя, 2008. – Вип. 20.
7. Доповідна записка до РНК УРСР «Про обласні інститути удосконалення кваліфікації вчителів» від 21 червня 1945 р. // Центральний державний архів вищих органів влади, ф.166, оп.15, спр.61, арк 69 зв.
8. Матеріали обласної науково-практичної конференції вчителів істориків, директорів шкіл, присвяченої комуністичному вихованню на уроках історії (накази, доповіді, списки) // ДАЗО, ф. Р-2596, оп.1, спр.216, 110 арк.
9. Накази Міністерства освіти УРСР і обласного відділу народної освіти // ДАЗО, ф. Р-2596, оп.1, спр.201, 10 арк.
10. Накази Міністерства освіти УРСР про організацію курсів підготовки кадрів // ДАЗО, ф. Р-2596, оп.1, спр.56, 5 арк.
11. Накази обласного відділу народної освіти // ДАЗО, ф. Р-2596, оп.1, спр.57, 5 арк.
12. Накази обласного відділу народної освіти // ДАЗО, ф. Р-2596, оп.1, спр.69, 6 арк.
13. Накази обласного відділу народної освіти // ДАЗО, ф. Р-2596, оп.1, спр.93, 9 арк.
14. Накази обласного відділу народної освіти // ДАЗО, ф. Р-2596, оп.1, спр.221, 13 арк.
15. Положення про інститут за 1948 р. // ДАЗО, ф. Р-2596, оп.1, спр.11, 45 арк.
16. Річний звіт про роботу Запорізького інституту удосконалення вчителів за 1945-1946 учбовий рік // ЦДАВО. – ф.166, оп.15, спр.210, 170 арк.
17. Річний звіт про роботу інституту за 1947-1948 н.р. // ДАЗО, ф. Р-2596, оп.1, спр.7, 119 арк.
18. Річний звіт про роботу інституту за 1948-1949 н.р. // ДАЗО, ф. Р-2596, оп.1, спр.13, 170 арк.
19. Річний звіт про роботу інституту за 1949-1950 н.р. // ДАЗО, ф. Р-2596, оп.1, спр.20, 67 арк.
20. Річний звіт про роботу інституту за 1950-1951 н.р. // ДАЗО, ф. Р-2596, оп.1, спр.31, 124 арк.
21. Річний звіт про роботу інституту за 1951-1952 н.р. // ДАЗО, ф. Р-2596, оп.1, спр.41, 144 арк.
22. Річний звіт про роботу інституту за 1952-1953 н.р. // ДАЗО, ф. Р-2596, оп.1, спр.41, 144 арк.

Summary

Article is devoted the period of development of system retraining teachers from ending the Second World War till the beginning of 60 years of XX century. Materials of local state archive are used. Change of staff and the basic forms activity of Zaporozhye institute of improvement of teachers are considered.